

Sociaal en Cultureel Planbureau

Asiel en migratie

Hoofdstuk 7 van Sociale en Culturele Ontwikkelingen 2024

Asiel en migratie

auteurs

Marcel Coenders en Jaco Dagevos

hoofdstuk 7 van

Koersen op kwaliteit van de samenleving

Sociale en Culturele Ontwikkelingen 2024

onder redactie van

Lotte Vermeij

Yvonne de Kluizenaar

Mark Reijnders

Marcel Coenders

Sociaal en Cultureel Planbureau

Den Haag, maart 2024, herziene versie juli 2024

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is een interdepartementaal, wetenschappelijk instituut, dat – gevraagd en ongevraagd – sociaal-wetenschappelijk onderzoek verricht. Het SCP rapporteert aan de regering, de Eerste en Tweede Kamer, de ministeries en maatschappelijke en overheidsorganisaties. Het SCP valt formeel onder de verantwoordelijkheid van de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Het SCP is opgericht bij Koninklijk Besluit op 30 maart 1973. Het Koninklijk Besluit is per 1 april 2012 vervangen door de ‘Regeling van de minister-president, Minister van Algemene Zaken, houdende de vaststelling van de Aanwijzingen voor de Planbureaus’.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2024
Eindredactie en productiebegeleiding: Future Communication, Utrecht
Opmaak binnenwerk: Xerox, Den Haag
Omslagontwerp: Xerox, Den Haag
Foto omslag: ANP | Hollandse Hoogte | Anjo de Haan

Copyright

U mag citeren uit SCP-rapporten, mits u de bron vermeldt.

U mag SCP-bestanden op een server plaatsen mits:

- 1 het digitale bestand (rapport) intact blijft;
- 2 u de bron vermeldt;
- 3 u de meest actuele versie van het bestand beschikbaar stelt, bijvoorbeeld na verwerking van een erratum.

Data

SCP-databestanden, gebruikt in onze rapporten, zijn in principe beschikbaar voor gebruik door derden via DANS: www.dans.knaw.nl.

Contact

Sociaal en Cultureel Planbureau

Postbus 16164

2500 BD Den Haag

www.scp.nl

info@scp.nl

Via onze website kunt u zich kosteloos abonneren op een elektronische attendering bij het verschijnen van nieuwe uitgaven.

7 Asiel en migratie

Bij beleidskeuzes over migratie en opvangbeleid spelen verschillende factoren een rol. Godfried Engbersen (2024) onderscheidt ‘vier zielen’ in de borst van liberale democratieën. Het zijn nationale gemeenschappen met een representatieve democratie, die in toenemende mate een hang vertonen naar minder migratie en naar een restrictief beleid. Daarnaast kenmerken liberale democratieën zich door hun grondwettelijke basis met fundamentele rechten voor burgers, rechterlijke toetsing, het nastreven van gelijke behandeling en het eerbiedigen van internationale verdragen. Migratie en de daarop gerichte beleidskeuzes worden tot slot beïnvloed door de belangen van het bedrijfsleven en de daaraan verbonden behoefte aan arbeidskrachten. In dezelfde lijn spreekt De Haas (2023) over het ‘migratietrilemma’: de wens vanuit de politiek om migratie te beteugelen, economische actoren die doorgaans het tegenovergestelde nastreven en internationale mensenrechtenverdragen die de toegang en rechten van migranten vastleggen.

In dit hoofdstuk richten we ons op het perspectief van burgers op asiel- en migratievraagstukken. Hoe denkt de Nederlandse bevolking over de omvang en samenstelling van de migratie en welke opvattingen bestaan er ten aanzien van het opvangbeleid? Dit doen we tegen de achtergrond van drie politieke keuzes die we vorig jaar in *Kwesties voor het kiezen* hebben onderscheiden en onzes inziens van belang zijn voor de toekomstige invulling van het asiel- en migratiebeleid. Die keuzes lichten we toe in paragraaf 7.1. We baseren ons daarbij vooral op gegevens die in september 2023 onder een dwarsdoorsnede van de Nederlandse bevolking zijn verzameld via het LISS panel.¹ We verbinden deze uitkomsten aan onderzoeksbevindingen over de gevolgen van migratie voor verdelingsvraagstukken op de woning- en arbeidsmarkt, sociale cohesie en opvattingen over de overheid. Op grond hiervan sluiten we het hoofdstuk af met een reflectie op het beleid, daarbij gebruikmakend van recente rapporten van onder meer de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050 (2024) over toekomstige bevolkingsontwikkelingen en migratie en van ABDTopconsult (2024) over het asielbeleid en het asielstelsel.

Het door Engbersen geschetste krachtenveld maakt duidelijk dat er verschillende factoren en actoren van invloed zijn op migratie en op de vormgeving van het daarop gerichte beleid. Door verschillende inzichten met elkaar te combineren, wil dit hoofdstuk een bijdrage leveren aan de politieke en maatschappelijke discussie. In *Kwesties voor het kiezen 2023* (De Bakker et al. 2023) constateerden we op basis van een analyse van de verkiezingsprogramma’s een breed gedeelde wens van politieke partijen om grip te krijgen op migratie. Nagenoeg alle partijen streven een – forse – daling van de migratie na. Restrictief beleid staat bij veel politieke partijen voorop. De Nederlandse bevolking, zo zal blijken in dit hoofdstuk, denkt hier in grote lijnen ook zo over. Maar het is een complex vraagstuk in hoeverre migratie daadwerkelijk kan worden beperkt en wat hiervan precies de voor- en nadelen zijn. Dat verdient volgens ons een brede afweging, uitmondend in een langjarige visie op migratie en het daarop gerichte beleid.

7.1 Beleidskeuzes en wat mensen ervan (onder)vinden

In deze paragraaf presenteren we de bevindingen van ons onderzoek naar opvattingen over migratie en asiel onder de Nederlandse bevolking. Bij het beschrijven van de uitkomsten sluiten we aan bij de indeling uit *Kwesties voor het kiezen* (De Bakker et al. 2023) in een drietal politieke keuzes die van belang zijn in het migratie- en asielbeleid. Aan de concrete toekomstige invulling van het beleid liggen onzes inziens drie fundamentele politieke keuzes ten grondslag:

¹ Zie de bijlage voor de methodologische verantwoording van het onderzoek, te raadplegen via www.scp.nl bij deze publicatie.

- 1 In welke mate kiest Nederland voor een meer restrictief versus een meer open migratiebeleid? Het gaat hier niet alleen om de aantallen, maar ook om de vraag of een selectiever migratiebeleid gewenst is. Dit alles vraagt om een brede afweging, rekening houdend met beleidsopgaven in andere maatschappelijke domeinen, nu en in de toekomst. Terwijl open migratiebeleid kan helpen als oplossing voor de krapte op de arbeidsmarkt en de betaalbaarheid van sociale voorzieningen, levert het uitdagingen op voor bijvoorbeeld de beschikbaarheid van voorzieningen en woningen. Het is van belang om keuzes voor beleid te motiveren vanuit het perspectief van brede welvaart, waarbij naast economische ook ecologische en sociaal-maatschappelijke consequenties worden meegenomen.
- 2 Hoe geven we het opvangbeleid vorm? Moet de opvang van asielzoekers alleen in het teken staan van de afwikkeling van de toelatingsprocedure, of moet de aandacht vanaf het begin gericht zijn op mogelijkheden om participatie in de samenleving te versterken?
- 3 Hoever reikt de beleidsruimte en houden we vast aan bestaande internationale afspraken? De keuzes om via direct migratiebeleid te sturen worden ingekaderd door internationale regelgeving en verdragen. De overheid zal zich rekenschap moeten geven van de beperkte beleidsruimte die deze kaders bieden, of van de gevolgen als ze internationale regelgeving en verdragen op dit vlak wil veranderen of ontmantelen.

7.1.1 Een open of restrictief asielbeleid

Een overgrote meerderheid van de Nederlandse burgers (71%) vindt dat Nederland minder vluchtelingen zou moeten opnemen dan het nu doet (score 6-10 op de vraag of Nederland minder vluchtelingen moet opnemen). Mensen zijn hier tamelijk uitgesproken over. We legden respondenten een vraag voor met tien antwoordcategorieën, van 1 'Nederland moet meer vluchtelingen opnemen dan het nu doet' tot 10 'Nederland moet minder vluchtelingen opnemen dan het nu doet' (zie tabel 7.1). Ruim een kwart koos deze laatste antwoordoptie (score 10), en sprak zich dus zeer duidelijk uit voor beperking van het aantal vluchtelingen.

Tabel 7.1 Opvattingen over het opnemen van vluchtelingen, bevolking 18 jaar en ouder, 2023 (in procenten)^a

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
meer vluchtelingen					minder vluchtelingen				
2	2	4	6	15	10	11	14	8	28

a Vraagstelling: 'Sommige mensen vinden dat Nederland meer vluchtelingen moet opnemen dan dat het nu doet. Anderen vinden dat Nederland minder vluchtelingen moet opnemen dan dat het nu doet. Waar zou u uzelf plaatsen?' (1 = Nederland moet meer vluchtelingen opnemen; 10 = Nederland moet minder vluchtelingen opnemen)

Bron: SCP (SCO'23)

In het *Continu Onderzoek Burgerperspectieven* (Miltenburg et al. 2023) werd respondenten in meerdere jaren sinds 2014 de stelling voorgelegd of Nederland meer vluchtelingen moet opnemen dan het nu doet. Tussen 2014 en 2019 was het percentage dat het oneens was met deze stelling vrij stabiel rond de 57%. Daarna lag het tijdens de coronaperiode in 2021 en 2022 iets lager (tussen de 51 en 54%), om vervolgens te stijgen tot 61% in de winter van 2022/2023 (meest recente gegevens). Samen met de in tabel 7.1 gepresenteerde gegevens uit september 2023 lijkt het er dus op dat de weerstand om meer vluchtelingen op te nemen in Nederland de laatste jaren toegenomen is. Ook op lokaal niveau is er weinig bereidheid om meer vluchtelingen op te nemen in de eigen gemeente (zie tabel 7.2). Een meerderheid (57%) is het oneens met de stelling dat de eigen gemeente meer vluchtelingen zou moeten opnemen dan het nu doet.

Hoewel veel burgers dus vinden dat de komst van vluchtelingen beperkt zou moeten worden, betekent dit niet dat mensen zonder meer tegen de komst van vluchtelingen zijn. In de publieke en politieke discussie wordt vaak een onderscheid gemaakt tussen zogenoemde 'echte' vluchtelingen en mensen die om oneigenlijke redenen een asielaanvraag zouden willen indienen. Uit eerder onderzoek (Mensink en Miltenburg 2018; Den Ridder en Dekker 2019) weten we dat mensen ruimhartiger zijn over de opvang van mensen die vluchten voor oorlog, geweld of persoonlijke vervolging. Dat zien we ook in dit onderzoek. Een meerderheid (58%) is het eens met de stelling dat Nederland mensen die vluchten

voor oorlog of geweld altijd op moet vangen (zie tabel 7.2). Eerder onderzoek (I&O Research 2023; Den Ridder et al. 2016) laat ook zien dat een meerderheid het een morele plicht van Nederland vindt om vluchtelingen op te vangen. Het draagvlak voor gezinshereniging van vluchtelingen is daarentegen lager. Iets minder dan de helft (42%) is het eens met de stelling ‘het is goed dat asielzoekers die in Nederland een verblijfsvergunning hebben gekregen, het recht hebben om hun partner en kinderen naar Nederland te laten komen’.

Een klein deel van de asielzoekers die naar Nederland komt, is afkomstig uit landen die door de overheid als veilig worden beschouwd, waardoor zij weinig kans maken dat hun asielaanvraag ingewilligd wordt (JenV 2023). Deze zogenoemde ‘veiligelanders’ doorlopen – net als asielzoekers die al in een andere EU-lidstaat bescherming hebben – een versnelde asielprocedure (‘spoor 2’). In 2021 en 2022 ging het bij deze spoor 2-aanvragen om respectievelijk 4% en 2% van alle nieuwe asielaanvragen, waarvan gemiddeld 96% wordt afgewezen (JenV 2023). Volgens het COA wordt gemiddeld 3% van de bedden in asielzoekerscentra bezet door asielzoekers die afkomstig zijn uit landen die door de Nederlandse overheid als veilig worden beschouwd (COA z.d.-a). Deze kleine groep van zogenoemde ‘veiligelanders’ is volgens rapportages van het COA relatief vaak betrokken bij overlast (COA z.d.-b; Latenko et al. 2023). We zien dat er een breed draagvlak bestaat voor het direct terugsturen van asielzoekers die uit landen komen waar de situatie voor hen veilig is: driekwart van de Nederlanders is het hiermee eens (zie tabel 7.2).

Tabel 7.2 Opvattingen over het opvangen van vluchtelingen, naar opleiding en inkomen, bevolking 18 jaar en ouder, 2023 (in procenten)^a

	totaal	opleiding			inkomen				
		havo, bo, vmbo	vwo, mbo	hbo, wo	kwintiel				
					1 ^e	2 ^e	3 ^e	4 ^e	5 ^e
meer vluchtelingen opnemen in mijn gemeente^b									
(helemaal) eens	12	5	10	18	9	14	13	11	14
vluchtelingen altijd opvangen^c									
(helemaal) eens	58	51	56	67	56	60	59	60	62
gezinshereniging^d									
(helemaal) eens	42	30	40	53	40	43	47	42	46
veiligelanders terugsturen^e									
(helemaal) eens	75	79	76	72	71	77	80	75	76

a Weergegeven zijn de percentages respondenten die ‘helemaal mee eens’ of ‘mee eens’ antwoorden op stellingen waarbij er vijf antwoordmogelijkheden waren die liepen van ‘helemaal eens’, ‘eens’, ‘niet eens, niet oneens’, ‘oneens’ tot ‘helemaal oneens’.

b Vraagstelling: ‘Mijn gemeente moet meer vluchtelingen opnemen dan het nu doet.’

c Vraagstelling: ‘Nederland moet mensen die vluchten voor oorlog of geweld altijd opvangen.’

d Vraagstelling: ‘Het is goed dat asielzoekers die in Nederland een verblijfsvergunning hebben gekregen, het recht hebben om hun partner en kinderen naar Nederland te laten komen.’

e Vraagstelling: ‘De overheid zou asielzoekers die uit landen komen waar de situatie voor hen veilig is, direct terug moeten sturen.’

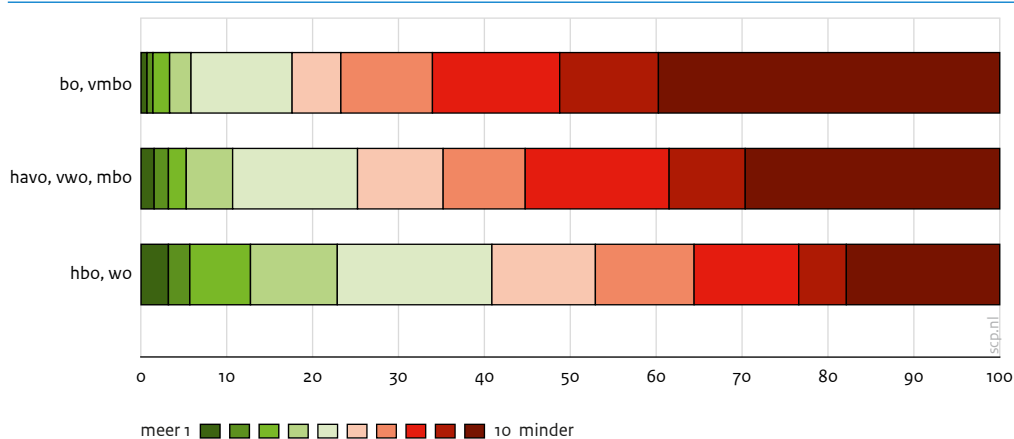
Bron: SCP (SCO’23)

Kortom, de publieke opinie over de komst en opvang van asielzoekers is gedifferentieerd. Onder brede lagen binnen de bevolking leeft de uitgesproken wens om het aantal asielzoekers te verminderen, waarbij het snel terugsturen van personen die uit landen komen die door het beleid als veilig zijn aangemerkt op veel publieke steun kan rekenen. Tegelijkertijd onderschrijft een ruime meerderheid van de bevolking het principe dat Nederland altijd bereid moet zijn om mensen die vluchten voor oorlog of geweld op te vangen.

In de publieke opinie over de toelating van vluchtelingen zijn er aanzienlijke verschillen tussen opleidingsgroepen (zie figuur 7.1) en relatief weinig verschillen tussen inkomensgroepen (zie ook tabel B7.1 in de bijlage bij dit hoofdstuk, te raadplegen via www.scp.nl bij deze publicatie). Onder

mensen met alleen basisonderwijs of een vmbo-opleiding is 82% van mening dat Nederland minder vluchtelingen moet opnemen dan het nu doet (score 6-10 in figuur 7.1). Onder mensen met een havo,- vwo- of mbo-opleiding is dat 75%, en onder mensen met een hbo- of wo-opleiding gaat het om 59%. De verschillen tussen inkomensgroepen zijn relatief klein, waarbij mensen in het laagste inkomenskwintiel vaker voor een beperking van de komst van vluchtelingen zijn (72%) dan mensen in het hoogste kwintiel (68%). Ondanks deze verschillen is dus onder alle opleidings- en inkomensgroepen een ruime meerderheid voor het beperken van het aantal vluchtelingen.

Figuur 7.1 Opvattingen over het opnemen van vluchtelingen, naar opleiding, 2023 (in procenten)^a

a Vraagstelling: 'Sommige mensen vinden dat Nederland meer vluchtelingen moet opnemen dan dat het nu doet. Anderen vinden dat Nederland minder vluchtelingen moet opnemen dan dat het nu doet. Waar zou u uzelf plaatsen?' (1 = Nederland moet meer vluchtelingen opnemen; 10 = Nederland moet minder vluchtelingen opnemen).

Bron: SCP (SCO'23)

Ook bij de meeste andere onderwerpen over het opvangen van vluchtelingen blijken mensen met een hbo- of wo-opleiding in sterkere mate voorstander zijn van een relatief open beleid voor vluchtelingen (zie tabel 7.2). Slechts 5% van de mensen met alleen een basisschool- of vmbo-opleiding is het eens met de stelling dat de eigen gemeente meer vluchtelingen zou moeten opnemen dan ze nu doet, tegenover 18% van de hbo- of wo-opgeleiden. Twee derde van de mensen met een hbo- of wo-opleiding vindt dat Nederland mensen die vluchten voor oorlog of geweld altijd moet opvangen, terwijl de helft van de mensen met alleen basisonderwijs of een vmbo-opleiding dit vindt. Over het recht op gezinshereniging zijn de verschillen tussen opleidingsgroepen nog iets groter: 53% van de hbo- of wo-opgeleiden steunt dit recht op gezinshereniging tegen 30% van degenen met alleen basisonderwijs of een vmbo-opleiding. Er is één maatregel waarbij er wel veel consensus is onder alle opleidingsgroepen; dat betreft de brede steun voor het snel terugsturen van asielzoekers uit veilige landen.

7.1.2 Een open of restrictief en selectiever beleid voor arbeidsmigranten

Bij arbeidsmigratie gaat de maatschappelijke en politieke discussie niet alleen over de omvang, maar ook over de vraag of Nederland selectiever zou moeten zijn in het toelaten van bepaalde groepen arbeidsmigranten. Wat betreft de omvang van arbeidsmigratie zien we dat de Nederlandse bevolking geen voorstander is van het geheel sluiten van de grenzen, maar wel duidelijk aangeeft dat er een maximum zou moeten komen voor het aantal arbeidsmigranten dat zich jaarlijks in Nederland vestigt. Slechts een kleine minderheid, een op de vijf Nederlanders, zou geen arbeidsmigranten toe willen laten (zie tabel 7.3). Daarentegen ziet maar liefst twee op de drie Nederlanders graag dat er een maximum wordt gesteld aan het aantal arbeidsmigranten per jaar. Waar we bij andere vragen vaak grote verschillen vinden tussen opleidingsgroepen, is het opvallend dat de verschillen hier geringer zijn: onder alle opleidingsgroepen vinden we veel steun voor het instellen van een limiet aan het aantal arbeidsmigranten.

Burgers willen niet alleen grenzen stellen aan het aantal arbeidsmigranten, maar zijn in meerderheid ook voorstander van selectiever beleid. Daarbij hebben we specifiek gekeken naar de opinie over tijdelijke

arbeidsmigratie en arbeidsmigranten met beroepen waarvoor in Nederland een personeelstekort is. Meer dan de helft (56%) van de bevolking wil *alleen* arbeidsmigranten toelaten die tijdelijk in Nederland verblijven. Over het algemeen is de Nederlandse bevolking dus voorstander van een restrictiever beleid voor arbeidsmigranten: twee op de drie Nederlanders wil dat het aantal arbeidsmigranten begrensd wordt en een kleine meerderheid wil liever *alleen* tijdelijke arbeidsmigranten. Mensen zijn ruimhartiger als het gaat om arbeidsmigratie, die mogelijk een oplossing is voor de krapte op de arbeidsmarkt in zogenoemde tekortberoepen. Een meerderheid van de bevolking is het eens met de stelling dat het voor migranten in tekortberoepen juist makkelijker moet worden om in Nederland te komen wonen en werken.

Net als bij de eerder genoemde opvattingen over asielzoekers, zien we dat de opvattingen over arbeidsmigranten verschillen tussen opleidingsgroepen, en er zijn weinig (of zelfs geen) verschillen naar inkomensgroepen. Mensen met een hbo- of wo-opleiding zijn meestal in sterkere mate voorstander van een open beleid voor arbeidsmigranten dan mensen met alleen een basisschool- of vmbo-opleiding. De verschillen tussen opleidingsgroepen zijn kleiner als het gaat over een limiet voor het aantal arbeidsmigranten en over de toelating van migranten in tekortberoepen.

Tabel 7.3 Opvattingen over arbeidsmigratie, naar opleiding en inkomen, bevolking 18 jaar en ouder, 2023 (in procenten)

	totaal	opleiding			inkomen				
		bo, vmbo	havo, vwo, mbo	hbo, wo	kwintiel				
					1 ^e	2 ^e	3 ^e	4 ^e	5 ^e
geen arbeidsmigranten toelaten^a									
(helemaal) eens	18	28	19	11	25	20	16	14	16
maximum arbeidsmigranten per jaar^b									
(helemaal) eens	67	72	68	64	68	69	71	64	68
alleen tijdelijke arbeidsmigranten^c									
(helemaal) eens	56	68	58	46	60	61	61	54	48
voor tekortberoepen moet arbeidsmigratie makkelijker worden^d									
(helemaal) eens	58	51	55	67	56	57	61	60	63

a Vraagstelling: 'Nederland zou geen arbeidsmigranten toe moeten laten.'

b Vraagstelling: 'Nederland zou een maximum moeten stellen aan het aantal arbeidsmigranten dat zich per jaar in Nederland mag vestigen.'

c Vraagstelling: 'Nederland zou alleen arbeidsmigranten toe moeten laten als zij tijdelijk in Nederland verblijven en daarna weer teruggaan naar hun land van herkomst.'

d Vraagstelling: 'Voor migranten met een beroep waarvoor in Nederland een tekort is aan personeel, moet het makkelijker worden om in Nederland te komen wonen en werken.'

Bron: SCP (SCO'23)

Kader 7.1 Over langere periode geen toename in negatieve houdingen over migratie en migranten

Uit dit onderzoek blijkt dat over het geheel genomen de Nederlandse bevolking zorgelijk gestemd is over migratie en het verlenen van toegang van migranten tot Nederland. Tegelijkertijd willen we er ook op wijzen dat er over een langere periode gezien geen sprake lijkt te zijn van een grote toename in negatieve houdingen tegenover migranten en migratie. Gegevens van het tweejaarlijks herhaalde *European Social Survey* laten zien dat tussen 2002 en 2021/2022 het aandeel mensen in Nederland dat weinig of geen migranten wil toelaten globaal genomen afnam. Hoewel het aannemelijk is dat mensen sindsdien in hun voorkeur wat meer opgeschoven zijn naar een restrictiever migratiebeleid, biedt deze langjarige trend een meer genuanceerd perspectief op de actuele en breed gedeelde urgentie onder de Nederlandse bevolking over migratievraagstukken. Ook in andere landen is het niet zo dat de publieke opinie zich steeds meer tegen migratie keert. Eerder is het omgekeerde het geval (De Haas 2023). In paragraaf 7.1.1 wezen we al op langjarige bevindingen van het *Continu Onderzoek Burgerperspectieven* (Miltenburg et al. 2023). Deze laten zien dat de bereidheid om meer vluchtelingen op te nemen over een langere periode bekeken vrij stabiel was: tussen 2014 en 2019 was dit vrij stabiel, daarna nam de bereidheid om meer vluchtelingen op te nemen

zelfs wat toe, om eind 2022 weer wat te dalen. Ook eerder onderzoek, dat de veranderingen in diverse houdingen tegenover migranten tussen 1994 en 2016/2017 in kaart bracht, liet in de eerste twee decennia van deze eeuw weinig verandering zien en zelfs een positievere houding tegenover migranten dan in de jaren negentig (Dekker en Den Ridder 2017; Den Ridder en Dekker 2019).

7.1.3 Spreiding van asielzoekers en meer participatiemogelijkheden in de opvang

Het opvangbeleid voor asielmigranten is een heet hangijzer in de samenleving. De problemen bij de opvang van asielzoekers zijn groot. Opvangvoorzieningen zitten vol, veel asielzoekers worden ondergebracht in grootschalige noodopvanglocaties, de wachttijden voor de afwikkeling van de asielprocedure nemen toe en eind 2023 waren circa 15.000 statushouders – dus personen die in Nederland mogen blijven – in de opvang in afwachting van uitplaatsing naar een gemeente. Een krappe woningmarkt, relatief hoge aantallen asielzoekers in de afgelopen jaren en een achterblijvende capaciteit bij de IND en het COA zijn belangrijke factoren voor de huidige problemen in de opvang. Dat het huidige opvangbeleid verandering behoeft wordt breed gedragen, alleen verschillen in de politieke discussie de meningen over de wijze waarop.

Betere spreiding van asielzoekers over het land

Een van de aanpassingen in het opvangbeleid is het beter spreiden van asielzoekers over Nederland. De per 1 februari 2024 ingevoerde Wet gemeentelijke taak mogelijk maken asielopvangvoorzieningen (de ‘Spreidingswet’) biedt hiervoor het wettelijk kader. Deze moet ervoor zorgen dat meer gemeenten dan nu betrokken raken bij de opvang van asielzoekers. Het streven is te komen tot een duurzaam en flexibel opvangstelsel. Als meer gemeenten meedoen, kan het aantal grote (nood)opvanglocaties afnemen. Kleinere opvanglocaties bieden gemeenten betere mogelijkheden om vroeg te starten met het inburgeringsbeleid van asielzoekers die in hun gemeente gaan wonen. Doordat het om kleinere locaties gaat en in beginsel alle gemeenten een rol hebben bij de opvang van asielzoekers, is de verwachting dat de weerstand tegen de opvang van asielzoekers afneemt bij gemeenten en bewoners (Lubbers et al. 2006; Mensink en Miltenburg 2018).

In dit onderzoek hebben we niet expliciet gevraagd naar de mening over de Spreidingswet, maar wel hoe de Nederlandse bevolking denkt over een verdeling van asielzoekers over het land op basis van het inwonertal van een gemeente (tabel 7.4). Een dergelijke verdeling is onderdeel van de Spreidingswet, al verloopt die getraptd via een kwantitatieve opgave per provincie.

Tabel 7.4 Opvattingen over het spreiding van asielzoekers naar gemeenteomvang, naar opleiding en inkomen, bevolking 18 jaar en ouder, 2023 (in procenten)^a

	totaal	opleiding			inkomen				
		havo, bo, vmbo	vwo, mbo	hbo, wo	kwintiel				
					1 ^e	2 ^e	3 ^e	4 ^e	5 ^e
(helemaal) eens	52	40	52	61	44	52	55	55	60
(helemaal) oneens	21	25	21	17	22	19	22	19	17

a Vraagstelling: ‘Gemeenten met meer inwoners zouden meer asielzoekers moeten opvangen dan gemeenten met minder inwoners.’

Bron: SCP (SCO’23)

Ruim de helft van de respondenten is het eens met de stelling dat gemeenten met meer inwoners meer asielzoekers moeten opvangen (zie tabel 7.4). Een vijfde van de respondenten is tegen de verdeling van asielzoekers op basis van het inwonertal van gemeenten. De rest neemt een middenpositie in. Mensen met een hbo-/wo-opleiding zijn duidelijk vaker voorstander, evenals mensen in de hoogste inkomenscategorie.

Voor het draagvlak van deze maatregel hebben we ook gekeken naar verschillen tussen gemeenten. Die blijken gering te zijn. Met de stelling dat gemeenten met meer inwoners meer asielzoekers zouden moeten opvangen, zijn inwoners uit niet-stedelijke gemeenten (55% mee eens) en weinig stedelijke

gemeenten (59% mee eens) het, niet geheel verrassend, vaker eens dan inwoners van matig, sterk of zeer sterk stedelijke gemeenten (rond de 50% mee eens) (zie tabel B7.3 in de bijlage).

Asiel- en participatiemodel: alleen asielprocedure of ook participatie?

In het opvangbeleid zijn in beginsel twee modellen te onderscheiden. In het *asielmodel* is het opvangbeleid primair gericht op de afwikkeling van de asielprocedure. In het *participatiemodel* is er meer aandacht voor de toekomstige integratie van asielzoekers door het bieden van mogelijkheden om tijdens de opvangperiode taallessen te volgen en (op de arbeidsmarkt) te participeren. Het huidige opvangbeleid staat het dichtst bij het asielmodel. Invoering van het participatiemodel zou een duidelijke breuk betekenen. Op dit moment mogen asielzoekers pas zes maanden na het in behandeling nemen van hun asielaanvraag werken en is een tewerkstellingsvergunning nodig. Tot voor kort mocht een asielzoeker dan maximaal 24 weken per jaar betaald werk verrichten. Mede door deze bepalingen is de feitelijke participatie van asielzoekers gering; rond de 5% van hen heeft gedurende de asielprocedure gewerkt (Regioplan 2023).² In november 2023 is deze zogenoemde 24-weken-eis afgeschaft en mogen asielzoekers het gehele jaar werken.

Tegen deze achtergrond hebben we burgers gevraagd wat ze ervan vinden als asielzoekers die naar Nederland komen, direct mogen starten met betaald werk en direct Nederlandse taallessen kunnen volgen. De overgrote meerderheid van de respondenten vindt het goed als asielzoekers direct Nederlandse taallessen kunnen volgen (zie tabel 7.5). We zien hier weinig verschillen tussen opleidings- en inkomensgroepen. Minder steun is er voor de mogelijkheden van asielzoekers om betaald werk te verrichten, maar nog altijd is een meerderheid het hier mee eens. Hier lopen de meningen tussen opleidingsgroepen behoorlijk uiteen: vooral de mensen met een hbo- of wo-opleiding zijn hier voorstander van. Ook de mensen in de hogere inkomensgroepen vinden vaker dan mensen met lagere inkomens dat asielzoekers mogen werken.

Tabel 7.5 Opvattingen over mogelijkheden tot participatie tijdens asielopvang, naar opleiding en inkomen, bevolking 18 jaar en ouder, 2023 (in procenten)

	totaal	opleiding			inkomen				
		bo, vmbo	havo, vwo, mbo	hbo, wo	kwintiel				
					1 ^e	2 ^e	3 ^e	4 ^e	5 ^e
betaald werk^a									
(helemaal) eens	56	48	51	67	51	54	59	58	63
taalless^b									
(helemaal) eens	82	80	81	85	77	82	84	86	87

a Vraagstelling: 'Het zou goed zijn als asielzoekers die naar Nederland komen, direct mogen starten met betaald werk.'

b Vraagstelling: 'Het zou goed zijn als asielzoekers die naar Nederland komen, direct Nederlandse taallessen kunnen volgen.'

Bron: SCP (SCO'23)

7.1.4 Moet Nederland zich aan internationale verdragen houden?

De beleidsruimte van de nationale overheid om direct migratiebeleid te voeren wordt begrensd door internationale verdragen en Europese regelgeving (Adviesraad Migratie 2023). De betekenis ervan verschilt tussen verschillende vormen van migratie. Zo is de invloed van de nationale overheid vrij groot als het gaat om de bepalingen voor kennismigranten van buiten de EU, maar is het bijvoorbeeld niet goed mogelijk om EU-migratie via direct migratiebeleid te sturen. Politieke partijen kijken verschillend aan tegen de beleidsruimte die internationale verdragen en wetgeving bieden. Een aantal partijen neemt die beleidsruimte als uitgangspunt voor de gedachtevorming over het migratiebeleid; andere partijen willen van deze regelgeving af of vinden dat die moet worden aangepast (De Bakker et al. 2023).

² Voor Oekraïners gelden geen belemmeringen om te werken en dat vertaalt zich in grote verschillen: de omvang van de arbeidsparticipatie die Oekraïners na ongeveer een jaar bereiken, bereiken statushouders pas vijf jaar na vergunningverlening.

Wij vroegen onze respondenten zich uit te spreken over de volgende stelling: ‘Nederland moet de grenzen sluiten voor asielzoekers, zelfs als dat betekent dat Nederland zich dan niet houdt aan afspraken tussen landen en Europese regels.’ Een derde van de Nederlandse bevolking steunt deze stelling (zie tabel 7.6). Dat een aanzienlijke minderheid de grenzen wil sluiten en daarbij bereid is om (bestaande) internationale afspraken te schenden, is wederom een indicatie van de zorgen over migratie die bij een substantieel deel van de Nederlandse bevolking leven. Bij deze stelling zijn er opnieuw zeer grote verschillen tussen opleidingsgroepen: bijna de helft van de personen met maximaal een vmbo-opleiding is het met deze stelling eens, terwijl ongeveer een vijfde van de hbo- of wo-opleiden het een goede gedachte vindt als Nederland de grenzen sluit voor asielzoekers.

Tabel 7.6 Opvatting dat Nederland de grenzen moet sluiten voor asielzoekers, zelfs als dat betekent dat Nederland zich niet houdt aan internationale afspraken, naar opleiding en inkomen, bevolking 18 jaar en ouder, 2023 (in procenten)^a

	totaal	opleiding			inkomen				
		bo, vmbo	havo, vwo, mbo	hbo, wo	kwintiel				
					1 ^e	2 ^e	3 ^e	4 ^e	5 ^e
(helemaal) eens	33	47	37	21	36	38	33	29	29

a Vraagstelling: ‘Nederland moet de grenzen sluiten voor asielzoekers, zelfs als dat betekent dat Nederland zich dan niet houdt aan afspraken tussen landen en Europese regels.’

Bron: SCP (SCO’23)

7.1.5 Migratie in breder perspectief

Uit hoofdstuk 5 van deze publicatie blijkt dat het vertrouwen in de overheid sterk samenhangt met de oordelen over het functioneren van de overheid: mensen hebben meer vertrouwen in de overheid naarmate ze vinden dat de regering weet wat er leeft onder burgers (responsiviteit van beleid), de regering de belangen van verschillende groepen burgers zorgvuldig afweegt (procedurele rechtvaardigheid) en problemen succesvol aanpakt (behaalde resultaten). We hebben burgers gevraagd naar hun oordelen over het overheidsfunctioneren voor het asielbeleid.³ Een grote meerderheid is negatief over het functioneren van de regering, zowel over het gebrek aan responsiviteit (64%), procedurele rechtvaardigheid (60%) als de behaalde resultaten (70%) in het asielbeleid (zie tabel 7.7). Ook hier zijn er opnieuw grotere verschillen tussen opleidingsgroepen dan tussen inkomensgroepen. Mensen met alleen een basisschool- of vmbo-opleiding zijn het meest negatief in hun oordeel over de mate van responsiviteit en de procedurele rechtvaardigheid van het asielbeleid. Opleidingsgroepen verschillen minder van elkaar in hun oordeel over resultaten: rond de 70% is niet tevreden met wat de overheid bereikt met het asielbeleid. Daarbij is het aannemelijk dat de redenen om ontevreden te zijn variëren: zo kunnen sommigen ontevreden zijn over het in hun ogen hoge aantal asielzoekers dat naar Nederland komt, terwijl anderen ontevreden zijn over de in hun ogen slechte omstandigheden waarin asielzoekers worden opgevangen (zie ook Den Ridder et al. 2023).

³ Uit hoofdstuk 10 van deze publicatie blijkt dat hoe sterker mensen van mening zijn dat Nederland (veel) meer of juist (veel) minder vluchtelingen moet opnemen dan het nu doet, des te negatiever zij oordelen over het gevoerde asielbeleid. Deze a De oordelen van burgers op de drie criteria voor goed overheidsfunctioneren zijn buiten de tabel gelaten, omdat we hierin nog geen ontwikkelingen kunnen laten zien, en ook geen verschillen met andere landen. mensen oordelen negatiever over zowel de responsiviteit van het asielbeleid, de procedurele rechtvaardigheid als de behaalde resultaten van het asielbeleid. Vooral mensen die minder vluchtelingen willen oordelen negatiever.

Tabel 7.7 Oordelen over het overheidsfunctioneren in het asielbeleid, naar opleiding en inkomen, bevolking 18 jaar en ouder, 2023 (in procenten)

	totaal	opleiding			inkomen				
		bo, vmbo	havo, vwo, mbo	hbo, wo	kwintiel				
					1 ^e	2 ^e	3 ^e	4 ^e	5 ^e
responsiviteit^a									
(helemaal) mee eens	8	6	6	11	10	8	5	8	9
(helemaal) mee oneens	64	73	67	57	65	64	69	61	60
procedurele rechtvaardigheid^b									
(helemaal) mee eens	11	3	9	17	8	8	10	11	17
(helemaal) mee oneens	60	70	63	51	63	64	63	56	53
behaalde resultaten^c									
(helemaal) mee eens	6	5	4	9	10	6	4	7	5
(helemaal) mee oneens	70	76	70	68	65	70	76	72	69

a Vraagstelling: 'Bij het maken van asielbeleid luistert de regering naar de wensen van burgers.'

b Vraagstelling: 'In het asielbeleid weegt de regering de belangen van verschillende groepen burgers zorgvuldig af.'

c Vraagstelling: 'Ik ben tevreden over wat de regering bereikt met haar asielbeleid.'

Bron: SCP (SCO'23)

De grote ontevredenheid over het overheidsfunctioneren, en vooral de brede consensus in het oordeel dat problemen niet worden opgelost, wijst opnieuw op de urgentie en het probleembesef dat leeft onder de bevolking. Daarbij zijn mensen met alleen een basisschool- of vmbo-opleiding het meest negatief over het gebrek aan responsief en procedureel rechtvaardig asielbeleid. Zoals wordt besproken in hoofdstuk 10, oordelen mensen met alleen een basisschool- of vmbo-opleiding niet alleen negatiever over het functioneren van de regering in het asielbeleid, maar baseren zij hun (lage) vertrouwen in de overheid ook in sterkere mate op deze negatieve oordelen. Dat maakt het des te pregnanter om te werken aan beleid dat door verschillende groepen in voldoende mate als responsief en rechtvaardig wordt ervaren.

De opvattingen over migratie en opvang van asielzoekers zijn over het geheel genomen tamelijk somber gestemd, met forse verschillen tussen met name opleidingsgroepen. Deze bevindingen geven inzicht welke wensen burgers hebben over migratie- en asielbeleid. Bij het maken van beleidskeuzes zijn ook andere factoren van belang. In het vervolg van deze paragraaf kijken we niet vanuit het perspectief van burgers naar migratie, maar bespreken we onderzoek naar de relatie tussen migratie en de kansen op de arbeids- en woningmarkt en op sociale cohesie. Is het zo dat migratie de competitie op de arbeids- en woningmarkt vergroot en daarmee een bron is voor negatieve opvattingen over migratie? En wat kan er worden gezegd over de relatie met cohesie? Daarna bespreken we onderzoek dat duidelijk maakt dat opvattingen over migratie onderdeel zijn van brede opvattingen over maatschappelijk en politiek onbehagen.

Migratie en verdelingsvraagstukken op de arbeidsmarkt en woningmarkt

Een van de vragen van dit hoofdstuk is hoe de te maken keuzes in asiel- en migratiebeleid mogelijk door kunnen werken in de lusten en lasten die groepen burgers met meer en minder hulpbronnen kunnen ervaren. Op grond van bestaand onderzoek kijken we eerst naar de gevolgen van de migratie voor de arbeidsmarkt en woningmarkt. Er is veel onderzoek gedaan naar de relatie tussen migratie, druk op lonen, stijgende werkloosheid en verdringingsprocessen op de arbeidsmarkt (zie voor een overzicht van deze studies Van den Berge et al. 2018; De Haas 2023; Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050 2024). Het beeld is tamelijk eenduidig: voor zover er al effecten van migratie op

lonen worden gevonden, zijn ze zeer klein. Ook zijn de gevolgen van migratie op de werkloosheid zeer beperkt, en worden er soms kleine effecten gevonden (bv. Van den Berge et al. 2018).⁴

Woningmarkten kunnen minder snel reageren op veranderingen in de bevolkingsamenstelling. Daarom is het aannemelijk dat de komst van migranten de druk op de woningmarkt verder vergroot en dit het vinden van een woning bemoeilijkt voor de zittende bevolking én nieuwkomers. Ons is echter geen onderzoek bekend dat vaststelt wat precies de gevolgen zijn van migratie voor de Nederlandse woningmarkt en wat het gewicht hiervan is in relatie tot andere factoren, zoals de ontwikkelingen in de woningvoorraad. De Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050 constateert eveneens dat er weinig zicht is op de gevolgen van migratie op huisvesting. Wel merkt zij op dat de komst van huishoudens vanwege migratie zich niet een-op-een vertaalt in een naventante stijging in de vraag naar huisvesting. Studie- en arbeidsmigranten delen vaak een woning of verblijven in accommodaties die geen deel uitmaken van de reguliere woningmarkt. Dit laatste geldt ook in meerderheid voor de Oekraïense ontheemden die sinds maart 2022 in Nederland zijn komen wonen. Statushouders krijgen een sociale huurwoning toegewezen. Hun beslag op dit deel van de woningvoorraad is echter betrekkelijk gering: in 2021 ging 6% van de vrijgekomen sociale huurwoningen naar statushouders (CBS 2024a). Mogelijk is dit aandeel de laatste jaren toegenomen vanwege de stijging van het aantal statushouders. Het is waarschijnlijk dat de gevolgen van migratie op de woningmarkt zullen verschillen naar gebied en woningmarktsector. Kennismigranten huren bijvoorbeeld vaak in de vrije sector of kopen een woning in meer welvarende wijken. Statushouders wonen vanwege het gevoerde spreidingsbeleid in verschillende delen van het land waar ze vooral zijn aangewezen op de sociale huur, terwijl arbeidsmigranten naar verhouding vaak in de particuliere huur wonen of in groepsaccommodaties die door werkgevers of het uitzendbureau zijn neergezet. Het is moeilijk te zeggen in hoeverre de relatie tussen migratie en de druk op de woningmarkt verschilt tussen opleidings- en inkomensgroepen.

Migratie en sociale cohesie

Zeker in de politieke discussie wordt migratie en toegenomen diversiteit in verband gebracht met risico's voor de sociale cohesie (vgl. Koopmans 2023). De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR 2020a) relateert sociale cohesie aan de veranderde aard van de migratie: de verscheidenheid van herkomstgroepen is toegenomen en migranten zijn vaker maar tijdelijk in Nederland ('vlottendheid'). Deze kenmerken van de huidige migratie werken volgens de WRR nadelig uit op de sociale cohesie, en dan vooral op buurtniveau. In buurten met veel etnische diversiteit, en dat geldt ook voor welvarende wijken met veel diversiteit, beoordelen inwoners hun buurt als minder cohesief, voelen ze zich minder thuis en nemen onveiligheidsgevoelens toe. Ook de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050 wijst op de samenhang tussen migratie en sociale cohesie. Ze wijst op het mogelijk ontstaan van maatschappelijke spanningen rondom huisvesting, zoals de verdeling van sociale huurwoningen en de huisvesting van arbeidsmigranten. In lijn met de WRR zou volgens de Staatscommissie de vlottendheid van de migratie gevolgen kunnen hebben voor de samenhang op buurt- en wijkniveau. In steden als Den Haag en Rotterdam wijzen bestuurders en onderzoekers op de gevolgen van arbeidsmigratie voor de sociale cohesie en leefbaarheid in bepaalde wijken (Balster en Bokhorst 2024; Gemeente Rotterdam 2023). Er is sprake van overvolle huizen met slechte woonomstandigheden en door de koppeling van werken en wonen worden huurders op straat gezet als het arbeidscontract eindigt. Veel bewoners zijn tijdelijk en er komt nauwelijks binding tot stand met andere bewoners in de buurt.

De relatie tussen migratie, etnische diversiteit en sociale cohesie is echter niet eenduidig. Zo zijn kenmerken van de context van belang (bv. buurtkenmerken of het leer- en werkklimaat in een school of organisatie), en hangt het af van welk aspect van sociale cohesie centraal staat en onder welke

⁴ Er zijn twee redenen waarom de lonen en de werkloosheid maar weinig door migratie worden beïnvloed. Migrantenv verrichten meestal ander werk dan de zittende bevolking; ze concurreren niet met elkaar. Verder is de arbeidsmarkt zeer beweeglijk: er is geen vaste hoeveelheid werk, maar arbeidsmarkten breiden zich uit met de bevolkingsomvang, of dit nu komt door natuurlijke aanwas of migratie. Migrantenv ontvangen loon, consumeren en geven geld uit en zorgen op deze manier voor een groei van de economie en omvang van de arbeidsmarkt. Gemiddeld genomen houdt de groei van de economie en arbeidsmarkt gelijke tred met immigratie, waardoor de invloed op de lonen beperkt is.

condities contact plaatsvindt (Gijsberts et al. 2012; Van der Meer en Tolsma 2014). Bovendien zijn er studies waaruit blijkt dat economische diversiteit in buurten een grotere rol speelt dan etnische diversiteit (Tolsma et al. 2009). Een toekomststudie naar sociale cohesie op basis van modellering toont dat de samenstelling van de bevolking in Nederland als zodanig weinig invloed heeft (Woittiez et al. nog te verschijnen). De mate waarin burgers in hun directe leefwereld (bv. in de buurt of op het werk) mensen met een andere herkomst tegenkomen, varieert naar inkomen. Leefwerelden van de meest welvarende Nederlanders zonder migratieachtergrond zijn duidelijk minder divers dan die van de minst welvarende Nederlanders zonder migratieachtergrond, omdat zij in hun buurt en op hun werk minder mensen met een migratieachtergrond tegenkomen (Vermeij en Thijssen 2024; zie ook CBS 2024b).

Overigens is het bij sociale cohesie eveneens van belang in te zoomen op de beleving van migranten en hun kinderen. Zo hebben zij te maken met discriminatie op de arbeidsmarkt (Thijssen et al. 2019). Discriminatie wordt met name ervaren door de tweede generatie, die ook minder vertrouwen heeft in de overheid en zich minder gerepresenteerd voelt door de politiek (Dagevos et al. 2022; Dagevos en Vermeulen 2024). Ervaren uitsluiting onder migranten is van invloed op hun thuisgevoel en verbondenheid met de samenleving (Damen et al. 2024; Jasinskaja-Lahti et al. 2009).

Migratie en onbehagen

Zoals gezegd leven er in de samenleving zorgen over migratie. Die zorgen hangen samen met opleiding: ze zijn duidelijk sterker onder mensen met alleen een basisschool- of vmbo-opleiding dan onder hbo- of wo-opgeleiden. Dit is in lijn met eerder onderzoek, dat aantoonde dat opleiding sterk samenhangt met opvattingen over migratie (Ceobanu en Escandell 2010; Coenders en Scheepers 2003; Hainmueller en Hopkins 2014) en globalisering (Dekker et al. 2020). Voor een deel komen deze verschillen voort uit gevoelens van dreiging: de perceptie dat er met de komst van migranten meer concurrentie optreedt op de arbeidsmarkt, woningmarkt en sociale voorzieningen (Schneider 2008). Bij deze gevoelens van dreiging gaat het om de perceptie van tegengestelde groepsbelangen, oftewel wij-zij-denken: nieuwkomers zouden een bedreiging vormen voor de positie van de eigen groep (Bobo 1999). Het gaat dan niet alleen om economische dreiging, maar ook om culturele of symbolische dreiging: de opvatting dat migranten zich onvoldoende zouden aanpassen en dat de 'eigen' cultuur en leefwijze onder druk komen te staan (Stephan en Stephan 2000). Culturele dreiging raakt dus aan een ervaren verlies aan nationale eigenheid (De Hart en Versantvoort 2019) en thuisgevoel (Duyvendak 2017). De gemeenschappelijke deler achter deze diffuse gevoelens is het idee van achterstelling: de perceptie dat nieuwkomers te veel ruimte opeisen of voorgetrokken worden. De relatie tussen gevoelens van dreiging en negatieve houdingen tegenover migranten enerzijds en de objectieve persoonlijke economische situatie anderzijds blijkt relatief zwak (Hainmueller en Hopkins 2014; Hendriks et al. 2022, 2024). Daarentegen hangen gevoelens van dreiging wel sterk samen met opleidingsverschillen: gevoelens van dreiging komen vaker voor onder groepen met alleen een basisschool- of vmbo-opleiding (Coenders en Scheepers 2003; Meuleman et al. 2020; Scheepers et al. 2002).

Opvattingen over migratie lijken daarnaast onderdeel te zijn van een breder palet aan opvattingen over de overheid en hoe de maatschappij ervoor staat. We zagen dat zorgen over migratie samenhangen met een negatiever oordeel over het optreden van de overheid. De opvattingen over het functioneren van de regering in haar asielbeleid zijn vrij negatief, vooral onder degenen die minder vluchtelingen willen. Zij oordelen negatiever over de mate waarin de regering luistert naar de wensen van de burgers en belangen van groepen zorgvuldig afweegt in haar beleid. Deze negatieve oordelen hangen samen met een lager vertrouwen in de overheid, wat weer een relatie heeft met toegekende overheidslegitimiteit (zie hoofdstuk 10). Ander onderzoek wijst daarnaast op de samenhang tussen onvrede over migratie en andere globaliseringsverschijnselen en een breder gevoel van maatschappelijk onbehagen (Dekker et al. 2020; Geurkink en Miltenburg 2023; Postmes et al. 2017). Opvattingen over asiel en migratie hangen dus samen met bredere opvattingen over het functioneren van het politieke bestel en de samenleving. Gelet op de verschillen tussen opleidingsgroepen in het ervaren gebrek aan beleidsresponsiviteit en procedurele rechtvaardigheid bij de totstandkoming van beleid, is het zaak te komen tot een zorgvuldige en transparante afweging van belangen om gevoelens van onbehagen te voorkomen.

Bij veel mensen raakt het vraagstuk van migratie aan gevoelens van economische en culturele dreiging. Het is daarnaast een onderdeel van een bredere zorg over hoe het met de Nederlandse

samenleving gaat en hoe de overheid functioneert. Migratie raakt aan wezenlijke thema's en het is daardoor niet verwonderlijk dat de mensen zich hier zorgen over maken. Tegelijkertijd willen we ook wijzen op culturalisering van maatschappelijke vraagstukken (Oudenampsen 2024). In de politieke en maatschappelijke discussies rondom migratie wordt vaak een link gelegd tussen migratie en maatschappelijke vraagstukken als sociale samenhang, krappe woningmarkt en bestaansonzekerheid. Deze vraagstukken worden 'geculturaliseerd', in de zin dat ze aan migratie en migranten worden toegeschreven, terwijl andere oorzaken onderbelicht blijven (De Haas 2023). Het is van belang om oog te houden voor onderliggende problemen van mensen. Die aanpakken verkleint de kans op culturalisering ervan, en daarmee de kans dat onbehagen over de leefsituatie overgaat in onbehagen met migratie.

7.2 Reflectie: politieke keuzes en burgerperspectief

7.2.1 *Draagvlak voor migratie staat onder druk*

Onze bevindingen wijzen op een vrij breed gedeelde zorg onder de bevolking over de omvang van de migratie. Het draagvlak voor het toelaten van migranten staat onder druk. Dat geldt voor zowel asiel- als arbeidsmigratie. Tegelijkertijd vindt een ruime meerderheid van de bevolking dat Nederland een veilige haven moet bieden voor mensen die vluchten voor oorlog en geweld. Het draagvlak voor beleid varieert ook sterk al naargelang de specifieke beleidsmaatregel. Zo is er minder weerstand tegen de komst van arbeidsmigranten die nodig zijn voor tekortberoepen in de Nederlandse economie en als arbeidsmigranten hier slechts tijdelijk verblijven. Er is in de opvattingen van de Nederlandse bevolking dus ruimte voor beperkte arbeidsmigratie en voor de opvang van vluchtelingen. Het sluit aan bij eerder onderzoek dat wijst op ambiguïteit in opvattingen over migratie en migranten: mensen oordelen niet eenduidig voor of tegen migratie, maar maken onderscheid en in hun oordeelsvorming combineren zij zowel voor- als nadelen van migratie (De Coninck 2020; De Haas 2023; Mensink en Miltenburg 2018).

De zorgen van burgers weerspiegelen voor een deel de berichtgeving in de media en het huidige politieke discours. Eerder onderzoek wees al op de wisselwerking tussen het discours in beleid, politiek en media enerzijds en de publieke opinie anderzijds (zie bv. De Jonge en Gaufman 2022; Müller et al. 2023; Schmidt-Catran en Czymara 2023). De verhitte toon van het politieke en publieke debat draagt bij aan de zorgen van burgers over migratie. Ook zien we de politieke verdeeldheid terug in de perspectieven van burgers die sterk verdeeld zijn in hun opvattingen over asiel en migratie. Net als bij andere controversiële beleidsdossiers, kan de huidige verdeeldheid in de publieke opinie een belemmering vormen voor politici om keuzes te kunnen of te durven maken.

Hoe mensen denken over migratie hangt sterk samen met de mate waarin ze over hulpbronnen beschikken. Vooral de verschillen tussen opleidingsgroepen zijn groot. Mensen met alleen een basisschool- of vmbo-opleiding zijn negatiever en willen een selectiever en stringenter beleid dan mensen met een hbo- of wo-opleiding: meer grenzen aan migratie, selectievere toelating en minder steun voor opvang en faciliteiten voor asielzoekers. De publieke opinie is dus erg verdeeld over migratievraagstukken en dat is tevens zichtbaar in de grote verschillen in opvattingen tussen burgers met verschillende partijvoorkeuren (zie figuren B.7.1 en B.7.2 in de bijlage). Er zijn ook specifieke beleidsmaatregelen waarbij de verschillen in opvattingen tussen groepen burgers relatief klein zijn. Er is veel en breed gedragen steun voor het snel terugsturen van asielzoekers die in hun land van herkomst veilig zijn en voor vroegtijdige taallessen voor asielzoekers.

7.2.2 *Migratiebeleid: naar een brede afweging*

De bevindingen van dit hoofdstuk sluiten aan op de al langer lopende discussie in Nederland om grip te krijgen op migratie. Het was een prominent thema in de verkiezingscampagnes en zonder uitzondering vroegen partijen in hun verkiezingsprogramma's hier aandacht voor, vooral gericht op het terugdringen van migratie. In de verkiezingsprogramma's was er over het algemeen weinig aandacht voor de baten van migratie, zoals voor de toekomstbestendigheid van de Nederlandse kenniseconomie. Diverse recente adviezen en rapporten hebben de discussie verder gevoed (ABDTopconsult 2024; Adviesraad Migratie 2022, 2023; Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050 2024, Denkwerk 2023;

WRR 2020a, 2020b). Uit deze adviezen zijn een paar algemene lijnen te ontwaren. Er is noodzaak aan een visie op migratiebeleid, met een langjarig perspectief. Het concept van brede welvaart zou, meer dan tot nu toe het geval is, een richtsnoer moeten zijn bij vraagstukken over de toekomstige omvang en samenstelling van de migratie (vgl. Huijnk et al. 2023). Bij afwegingen over migratie gaat het niet alleen om economische factoren, maar dienen ook vraagstukken over sociale samenhang, ruimtebeslag, woningmarkt, ecologie en druk op en betaalbaarheid van publieke voorzieningen te worden betrokken. Belangrijk is verder dat het bij migratie niet alleen gaat over asielmigratie, maar ook over andere vormen van migratie, zoals gezins-, kennis- en arbeidsmigratie.

Veel arbeidsmigratie is het gevolg van de kwantitatieve en kwalitatieve (bv. hoge mate van flexibilisering) vraag naar arbeid en van regelgeving (bv. hoogte minimumlonen, toegang van uitzendbureaus). Of zoals de WRR (2020b) het mooi formuleert: de instituties van de arbeidsmarkt zijn de douaneposten van vroeger. Daar komt bij dat een groot deel van de arbeidsmigratie afkomstig is uit de EU, die niet via direct migratiebeleid te beïnvloeden is. Wie arbeidsmigratie wil beïnvloeden, zal dus vooral op de instituties van de arbeidsmarkt moeten aangrijpen. Bij de vormgeving van migratiebeleid gaat het daarom ook om de vraag welke samenleving en economie Nederland wil zijn. Daarbij worden steeds vaker vraagtekens gezet bij het behoud van sectoren die sterk afhankelijk zijn van buitenlandse werknemers, veel ruimte in beslag nemen en veel energie verbruiken. Een ontwikkeling in de richting van een kenniseconomie ligt meer in de rede, met in het verlengde daarvan een focus op het aantrekken van hooggekwalificeerde migranten. Ook over de omvang van de migratie geven de rapporten van Denkwerk en de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050 een duidelijke richting aan. Zij adviseren middenvarianten: de migratie moet niet naar nul, maar is evenmin onbegrensd. Beide extremen zijn niet goed voor het land.

7.2.3 Asielbeleid

In het onlangs verschenen rapport *Bouwstenen voor het asielbeleid en asielstelsel* worden verschillende voorstellen gedaan voor de inrichting van het asielbeleid in de komende jaren (ABDTopconsult 2024). Een eerste aanbeveling is om te komen tot een meerjarig en strategisch asiel- en migratiebeleid. In de afgelopen jaren is volgens dit rapport te weinig gekeken naar het gehele beleidssysteem en zijn vooral losse maatregelen genomen. Dit alles heeft er volgens het rapport aan bijgedragen dat (asiel)migratie wordt gezien als een onbeheersbaar systeem. Sturing op asielmigratie zal volgens deze commissie vooral via Europees beleid gestalte moeten krijgen, zoals de verdere uitwerking van het EU-migratiepact, afspraken over de verdeling van asielzoekers over landen van de EU en via migratiepartnerschappen. De mogelijkheden van de nationale overheid om invloed uit te oefenen op de omvang van de asielmigratie zijn betrekkelijk beperkt, en maatregelen die een nationale overheid wel kan invoeren, zoals een tweestatusstelsel, niet effectief. Ook de Staatscommissie Demografische ontwikkelingen 2050 wijst op het belang van internationaal beleid. Zo kan Nederland er binnen de EU voor ijveren dat bij de verdeling van asielzoekers niet alleen rekening wordt gehouden met de bevolkingsomvang en het bbp, maar ook dat de bevolkingsdichtheid wordt meegenomen.

Een groot deel van de bevolking is er voorstander van dat asielzoekers vroegtijdig starten met het leren van de Nederlandse taal en gaan werken. We weten dat statushouders in dat geval beter voorbereid de Nederlandse samenleving instappen. Afgaande op de verkiezingsprogramma's zijn flink wat partijen voorstander van (elementen van) het participatiemodel (De Bakker et al. 2023). Onlangs is de 24-weeken-eis afgeschaft, waardoor naar verwachting de arbeidsparticipatie van asielzoekers tijdens de opvangperiode vergemakkelijkt. Tegelijkertijd bestaan er nog steeds beperkingen om te kunnen werken; asielzoekers hebben een tewerkstellingsvergunning nodig en moeten zes maanden wachten voordat ze mogen werken. Voor veel bedrijven is het nu makkelijker om arbeidsmigranten naar Nederland te halen dan het inschakelen van asielzoekers. Het al genoemde rapport over heroriëntatie van het asielbeleid (ABDTopconsult 2024) pleit voor het vroegtijdig inzetten op participatie en activering van asielzoekers. Ook zouden zij meer autonomie moeten krijgen in de asielprocedure en het aantal verhuizingen tijdens de procedure moet worden beperkt. Deze adviezen sluiten aan op wetenschappelijk onderzoek dat uitwijst dat het veelvuldig verhuizen en geringe mogelijkheden tot participatie gedurende de asielprocedure statushouders een slechte start bezorgen. Deze factoren werken ongunstig uit voor de mentale gezondheid, taalverwerving en arbeidsparticipatie (Dagevos et al. 2021; Damen et al. 2021). De recent ingevoerde Spreidingswet biedt een nieuw kader voor het

opvangbeleid. De wet heeft als doel dat meer gemeenten dan nu het geval is een bijdrage leveren aan de opvang. Hierdoor kan naar verwachting vaker kleinschaliger opvang worden gerealiseerd en kunnen asielzoekers vaker in een opvanglocatie worden geplaatst in de (buurt van de) gemeente waar ze als statushouders komen te wonen. Het opvang- en inburgeringsbeleid kunnen dan beter aan elkaar worden verbonden. Voor gemeenten, die verantwoordelijk zijn voor de uitvoering van het inburgeringsbeleid, is het makkelijker om in een vroegtijdig stadium contact te leggen met mensen die in hun gemeente en een snelle start te maken met hun inburgering.

7.2.4 Samenhangend, domeinoverstijgend, toekomstgericht en langjarig migratiebeleid

Rondom het te voeren migratiebeleid lijkt er sprake te zijn van een nieuw elan. Door verschillende partijen wordt opgeroepen te doordenken welke migratie gewenst is voor Nederland in de komende jaren. Het moet gaan om samenhangend beleid met een breed afwegingskader, want migratiebeleid heeft gevolgen voor de arbeids- en woningmarkt, het fysieke beslag op het land en op de sociale verhoudingen. Omgekeerd is de situatie op de arbeids- en woningmarkt medebepalend voor de komst van het aantal migranten en de samenstelling van deze groep. Het vraagt alles bijeengenomen om een visie op de inrichting van de samenleving en economie en het vergt een langjarige inzet. Dit alles heeft onmiskenbaar een aantrekkelijke kant. Een overheid die werk maakt van migratiebeleid en in staat is om een aansprekende visie te formuleren, voldoet aan een brede wens binnen de bevolking om grip te krijgen op migratie. Een meer maatschappelijk gedragen migratiebeleid kan een bijdrage leveren aan het vertrouwen in de overheid. Een goede en transparante afweging kan bovendien de legitimiteit van de overheid vergroten.

De voorstellen om te komen tot een gematigde bevolkingsgroei zullen een fors lager migratiesaldo betekenen dan de afgelopen jaren het geval was. In hoeverre dit tegemoetkomt aan de zorgen bij een brede groep burgers (en politici), valt moeilijk te voorspellen. In elk geval is de weg ernaartoe complex en vergt die een lange adem. Kortetermijnproblemen eisen vaak meer aandacht op dan problemen op langere termijn. Op het terrein van het asiel- en migratiebeleid zijn er bovendien geen gemakkelijke oplossingen (Kok en Wijnkoop 2024). Achter de voorstellen voor gematigde migratie en bevolkingsgroei gaat een optimistische maakbaarheidsgedachte schuil. Of deze doelstellingen worden gerealiseerd is echter nog maar de vraag, want de barrières bij de uiteindelijke uitvoering zijn groot. We begonnen dit hoofdstuk met de beschrijving van het krachtenveld waar het migratiebeleid zich in bevindt. De bevolking, de politiek, economische actoren en internationale regelgeving hebben allemaal invloed. Wie vanuit dit krachtenveld de migratie wil beïnvloeden, zal stevige keuzes moeten maken en sommige belangen ondergeschikt moeten maken aan andere.

Literatuur

- ABDTopconsult (2024). *Bouwstenen voor het asielbeleid en asielstelsel*. Den Haag: ABDTopconsult.
- Adviesraad Migratie (2022). *Realisme rond richtgetallen. Kansen en risico's van streefcijfers en quota in het migratiebeleid*. Den Haag: Adviesraad Migratie.
- Adviesraad Migratie (2023). *Naar een toekomstgericht migratiebeleid. Notitie voor programma's Tweede Kamerverkiezingen*. Den Haag: Adviesraad Migratie.
- Bakker, E. de, J. Dagevos en M. Coenders (2023). Asiel en migratie. In: W. Huijink, D. Verbeek-Oudijk en R. Willems (red.), *Kwesties voor het kiezen. Maatschappelijke thema's voor de Tweede Kamerverkiezingen 2023* (p. 31-38). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Balster, M. en M. Bokhorst (2024). Arbeidsmigratie zet Haagse woningmarkt onder druk. In: *Socialisme & Democratie*, jg. 81, nr. 1, p. 46-51.
- Berge, W. van den, J.D. Vlasblom, J. Ebrecht, L. Putnam, J. Zweerink en M. de Graaf-Zijl (2018). *Verdringing op de arbeidsmarkt. Beschrijving en beleving*. Den Haag: Centraal Planbureau/Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bobo, L. (1999). Prejudice as group position: Microfoundations of a sociological approach to racism and race relations. In: *Journal of Social Issues*, jg. 55, nr. 3, p. 445-472.
- CBS (2024a). *6 procent vrijgekomen corporatiewoningen in 2021 naar statushouders*. Geraadpleegd 14 februari 2024 via www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2024/03/6-procent-vrijgekomen-corporatiewoningen-in-2021-naar-statushouders.
- CBS (2024b). *Mensen met Nederlandse herkomst hebben meest gesegregeerde netwerk*. Geraadpleegd 25 februari 2024 via www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2024/08/mensen-met-nederlandse-herkomst-hebben-meest-gesegregeerde-netwerk.
- Ceobanu, A.M. en X. Escandell (2010). Comparative analyses of public attitudes toward immigrants and immigration using multinational survey data: A review of theories and research. In: *Annual Review of Sociology*, jg. 36, p. 309-327.
- COA (z.d.-a). *Is het waar dat veel asielzoekers uit veilige landen komen?* Geraadpleegd 26 januari 2024 via www.coa.nl/nl/lijst/het-waar-dat-veel-asielzoekers-uit-veilige-landen-komen.
- COA (z.d.-b). *Is het waar dat alle bewoners uit veilige landen voor overlast zorgen?* Geraadpleegd 26 januari 2024 via www.coa.nl/nl/lijst/het-waar-dat-alle-bewoners-uit-veilige-landen-voor-overlast-zorgen.
- Coenders, M. en P. Scheepers (2003). The effect of education on nationalism and ethnic exclusionism: An international comparison. In: *Political Psychology*, jg. 24, nr. 2, p. 313-343.
- Coninck, D. de (2020). Migrant categorizations and European public opinion: Diverging attitudes towards immigrants and refugees. In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, jg. 46, nr. 9., p. 1667-1686.
- Dagevos, J. en F. Vermeulen (red.) (2024). *Is de politiek er voor iedereen? Een onderzoek naar ervaren representatie, institutioneel vertrouwen en politieke participatie bij personen met een migratieachtergrond*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dagevos, J., D. Schans en E. Uiters (2021). *In uitvoering. Een analyse van het op statushouders gerichte beleid en wat er nodig is om dit beleid te verbeteren* (policy brief). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dagevos, J., M. de Voogd-Hamelink en R. Damen (2022). *Gevestigd, maar niet thuis. Eerste bevindingen uit de Survey integratie migranten (SIM2020)*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Damen, R., J. Dagevos en W. Huijink (2021). Refugee Reception Re-examined: a Quantitative Study on the Impact of the Reception Period for Mental Health and Host Country Language Proficiency Among Syrian Refugees in the Netherlands. In: *Journal of International Migration and Integration*, jg. 23, p. 1-21.
- Damen, R., J. Dagevos en W. Huijink (2024). Feeling at home? A dynamic analysis of the impact of discrimination, refugee-specific, and participation characteristics on recently arrived refugees' belonging. In: *Journal of International Migration and Integration* (doi.org/10.1007/s12134-024-01135-y).
- Dekker, P. en J. den Ridder (2017). Publieke opinie. In: R. Bijl, J. Boelhouwer en A. Wenekers (red.), *De sociale staat van Nederland 2017* (p. 57-86). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dekker, P., E. Boonstoppel, M. Hurenkamp, I. Middendorp en E. Tonkens (2020). *Dealen met de grote wereld. Globalisering in de publieke opinie en op het werk*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Denkwerk (2023). *Migratie als motor. Hoe Nederland migratie kan inzetten als drijvende kracht*. Geraadpleegd 14 augustus 2023 via denkwerk.online/rapporten/migratie-als-motor-juni-2023.
- Duyvendak, J.W. (2017). *Thuis. Het drama van de sentimentele samenleving*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

- Engbersen, G. (2024). Ingrijpend beleid nodig voor gematigde bevolkingsgroei. In: *Sociale Vraagstukken*, 8 februari 2024. Geraadpleegd 10 februari 2024 via www.socialevraagstukken.nl/ingrijpend-beleid-nodig-voor-gematigde-bevolkingsgroei.
- Geurkink, B. en E. Miltenburg (2023). *Somber over de samenleving? Een studie naar verschillen in maatschappelijk onbehagen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Gemeente Rotterdam (2023). *Meer grip op arbeidsmigratie. Actieprogramma EU-arbeidsmigranten medio 2023-medio 2026*. Rotterdam: Gemeente Rotterdam.
- Gijsberts, M., T. van der Meer en J. Dagevos (2012). 'Hunkering down' in multi-ethnic neighbourhoods? The effects of ethnic diversity on dimensions of social cohesion. In: *European Sociological Review*, jg. 28, nr. 4, p. 527-537.
- Haas, H. de (2023). *Hoe migratie echt werkt. Het ware verhaal over migratie aan de hand van 22 mythes*. Amsterdam: Spectrum.
- Hainmueller, J. en D.J. Hopkins (2014). Public attitudes toward immigration. In: *Annual Review of Political Science*, jg. 17, p. 225-249.
- Hart, J. de en M. Versantvoort (2019). *Wat verbindt ons? Een studie naar Nederlandse identiteit*. In: S. Beugelsdijk, J. de Hart, P. van Houwelingen en M. Versantvoort (red.), *Denkend aan Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2019* (hoofdstuk 1). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hendriks, I., M. Lubbers en P. Scheepers (2022). A panel study of attitudes towards ethnic minorities and the role of changes in individuals' economic situations. In: *International Journal of Public Opinion Research*, jg. 34, nr. 1, p. 1-20.
- Hendriks, I., M. Lubbers en Scheepers (2024). Individual change in rejection of equal opportunities for foreigners among adolescents and young adults in Switzerland: Testing realistic conflict theory from a dynamic perspective. In: *Plos One*, jg. 19, nr. 2, art. e0296883.
- Huijnk, W., D. Verbeek-Oudijk en R. Willems (red.) (2023). *Kwesties voor het kiezen. Maatschappelijke thema's voor de Tweede Kamerverkiezingen 2023*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- I&O Research (2023). *Maar waar zijn we het dan wel over eens? Deel II: immigratie & asiel. Onderzoek m.b.t. de Tweede Kamerverkiezingen van 22 november 2023, i.o.v. de Volkskrant*. Amsterdam: I&O Research.
- Jasinskaja-Lahti, I., K. Liebkind en E. Solheim (2009). To identify or not to identify? National disidentification as an alternative reaction to perceived ethnic discrimination. In: *Applied Psychology*, jg. 58, nr. 1, p. 105-128.
- JenV (2023). *De staat van migratie 2023*. Den Haag: Ministerie van Justitie en Veiligheid.
- Jonge, L. de en E. Gaufman (2022). The normalisation of the far right in the Dutch media in the run-up to the 2021 general election. In: *Discourse & Society*, jg. 33, nr. 6, p. 773-787.
- Kok, S. en M. Wijnkoop (2024). *International comparative research on access to (extra)territorial asylum and humanitarian protection. Synthesis report*. Den Haag: Clingendael.
- Koopmans, R. (2023). *De asielloterij. Het Europese vluchtelingenbeleid van 2015 tot de Oekraïneoorlog en hoe het beter kan*. Amsterdam: Prometheus.
- Latenko, A., M.E. Vink, V. Barsegyan, D. Schans en S.W. van den Braak (2023). *Incidenten en misdrijven door bewoners van COA- en crisisnoodopvanglocaties 2017-2022*. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.
- Lubbers, M., M. Coenders en P. Scheepers (2006). Objections to asylum seeker centres: individual and contextual determinants of resistance to small and large centres in the Netherlands. In: *European Sociological Review*, jg. 22, nr. 3, p. 243-257.
- Meer, T. van der en J. Tolsma (2014). Ethnic Diversity and Its Effects on Social Cohesion. In: *Annual Review of Sociology*, jg. 40, p. 1-22.
- Mensink, W. en E. Miltenburg (2018). Eerder ambivalentie dan polarisatie over het vluchtelingen-vraagstuk. In: J. Dagevos, A. Odé, P. Beckers en K. de Vries (red.), *Nieuwe wegen voor vluchtelingen. Over opvang, integratie en beleid* (p. 189-212). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Meuleman, B., K. Abts, P. Schmidt, T.F. Pettigrew en E. Davidov (2020). Economic conditions, group relative deprivation, and ethnic threat perceptions: A cross-national perspective. In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, jr. 46, nr. 3, p. 593-611.
- Miltenburg, E., B. Geurkink, L. Herweijer en J. den Ridder (2023). *Burgerperspectieven 2023*|3. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Müller, K., L. Blommaert, M. Savelkoul, M. Lubbers en P. Scheepers (2023). Political elite discourses and majority members' beliefs about the prevalence of ethnic discrimination in Europe. In: *International Journal of Public Opinion Research*, jg. 35, nr. 2, p. 1-17.

- Oudenampsen, M. (2024). Culturaliseren. Rechts-radicalen partijen adresseren economische zorgen door deze een culturele invulling te geven. In: *De Groene Amsterdammer*, nr. 5.
- Postmes, T., E. Gordijn, T. Kuppens, F. Gootjes en K. Albada (2017). *Draagvlak migratiebeleid*. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.
- Regioplan (2023). *Belemmeringen asielzoekers bij het toetreden tot de arbeidsmarkt*. Amsterdam: Regioplan.
- Ridder, J. den en P. Dekker (2019). Publieke opinie. In: A. Wennekers, J. Boelhouwer, C. Campen en J. Kullberg (red.), *De sociale staat van Nederland 2019* (p. 53-78). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Ridder, J. den, W. Mensink, P. Dekker en E. Schrijver (2016). *Burgerperspectieven 2016*|2. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Ridder, J. den, S. Kunst, C. Hartman en E. Miltenburg (2023). *Burgerperspectieven 2023*|3. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Scheepers, P., M. Gijsberts en M. Coenders (2002). Ethnic exclusionism in European countries: Public opposition to civil rights for legal migrants as a response to perceived ethnic threat. In: *European Sociological Review*, jg. 18, nr. 1, p. 17-34.
- Schmidt-Catran, A.W. en C.S. Czymara (2023). Political elite discourses polarize attitudes toward immigration along ideological lines. A comparative longitudinal analysis of Europe in the twenty-first century. In: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, jg. 49, nr. 1, p. 85-109.
- Schneider, S.L. (2008). Anti-immigrant attitudes in Europe: outgroup size and perceived ethnic threat. In: *European Sociological Review*, jg. 24, nr. 1, p. 53-67.
- Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050 (2024). *Gematigde groei*. Den Haag: Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050.
- Stephan, W.G. en C.W. Stephan (2000). An integrated threat theory of prejudice. In: S. Oskamp (red.), *Reducing prejudice and discrimination* (p. 23-45). Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Thijssen, L., M. Coenders en B. Lancee (2019). Etnische discriminatie op de Nederlandse arbeidsmarkt: verschillen tussen etnische groepen en de rol van beschikbare informatie over sollicitanten. In: *Mens & Maatschappij*, jg. 94, nr. 2, p. 141-176.
- Tolsma, J., T. van der Meer en M. Gesthuizen (2009). The impact of neighbourhood and municipality characteristics on social cohesion in the Netherlands. In: *Acta Politica*, jg. 44, nr. 3, p. 286-313.
- Vermeij, L. en L. Thijssen (2024). *De leefwerelden van arm en rijk*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Woittiez, I., B. van Hulst, L. Putman, I. Ooms, K. Sadiraj, J. Broere en E. de Bakker (nog te verschijnen). *Samenleven in de toekomst. Een verkenning naar sociale cohesie bij een veranderde bevolkingssamenstelling in 2050*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- WRR (2020a). *Samenleven in verscheidenheid. Beleid voor de migratiesamenleving*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- WRR (2020b). *Het betere werk. De nieuwe maatschappelijke opdracht*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

Dit is een uitgave van:

Sociaal en Cultureel Planbureau
Postbus 16164
2500 BD Den Haag
www.scp.nl
info@scp.nl